

**Інститут Східної Європи
Кафедра українознавства
Університету «Львівський Ставропігон»
The Eastern-European Institute,
Kafedra Ukrajinoznava
University «L'viv Stavropigon»**

Віктор Ідзьо

**Митрополит Андрей Шептицький
на шпальтах російської преси та часопису
українців Росії «Украинская Жизнь»
в 1914-1917 роках ХХ століття.
(150-ти літтю з дня народження присвячується)**

Івано-Франківськ, 2015

**Друкується за рішенням Вченої Ради
Науково-дослідного Інституту українознавства МОН України
протокол №1 від 17 січня 2007 року.**

Наукова праця директора Інституту Східної Європи, завідувача Кафедри українознавства Університету «Львівський Ставропігон», доктора історичних наук, професора, академіка Міжнародної Академії Наук Євразії, академіка Академії Наук Вищої Школи України Віктора Ідзьо “Митрополит Андрей Шептицький на шпальтах російської преси та часопису українців Росії “Украинская Жизнь” в 1914-1917 роках ХХ століття” - присвячується 150 - ти річчю з дня народження митрополита Андрея Шептицького.

На глибоко-науковому фактичному матеріалі, які автор проаналізував в газетах та часописах Росії, зокрема в журналі українців Росії “Украинская Жизнь”, відтворюються маловідомі, а той призабуті сторінки з життя глави Української Греко-Католицької Церкви митрополита Андрея Шептицького, під час його заслання в Росії

Окрім історичного, релігійного та культурного аспектів проаналізованих в російських газетах епохи I Світової війни та часописі українців Росії “Украинская Жизнь”, автор звертає особливу увагу на умови перебування митрополита Андрея Шептицького в Курську та Суздалі.

Зібраний науковий і фактологічний матеріал, сконцентрований в наукових працях “Митрополит Андрей Шептицький на шпальтах російської преси та часопису українців Росії “Украинская Жизнь” в 1914-1917 роках ХХ століття” є унікальною джерельною базою у вивченні феномена митрополита Андрія Шептицького, який в умовах заслання продовжував працювати на задоволення релігійних та національних потреб українців в Росії.

Рецензенти:

Я.Дашкевич - доктор історичних наук, професор. Керівник Львівського відділення Інституту Археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАНУ, завідувач кафедри сходознавства Львівського національного університету ім. І.Франка.

Я.Калакура - доктор історичних наук, професор Київського національного університету, академік Академії Наук Вищої Школи України.

В.М.Кабузан - доктор історичних наук, ведучий фахівець Інституту Російської Історії РАН, завідувач історичного відділу Українського Університету м.Москви.

П.Кононенко - доктор філологічних наук, професор, віце-президент академії Академії Наук Вищої Школи України, академік УАПН, академік МСАН, директор науково-дослідного Інституту Українознавства Міністерства освіти і науки України.

М. Пришляк – доктор філософських наук, доктор політичних наук, професор, завідувач філософського відділу Українського Університету м.Москви.

Зміст

Свідчення російських газет про перебування митрополита Андрея Шептицького у Росії: Курське ув'язнення митрополита в 1914 році.....	4
Митрополит Андрей Шептицький та Українська Греко-Католицька Церква на шпальтах журналу українців Росії “Украинская Жизнь” в 1914-1917 роках.....	11

Свідчення російських газет про перебування митрополита Андрея Шептицького у Росії: Курське ув'язнення митрополита в 1914 році

Російські газети часу Першої світової війни, широко висвічували зайняття Росією Галичини і арешт і вивіз в глушину Російської держави главу Української Греко-Католицької церкви, митрополита Андрея Шептицького. Із свідчень журналу “Украинская жизнь”, який прослідковував перебування митрополита А. Шептицького в Росії ми дізнаємося, що зі Львова митрополит Андрей Шептицький був перевезений російським військовим командуванням в Нижній-Новгород[1]. Після недовгого перебування в Нижньому-Новгороді, митрополита Андрея Шептицького було переведено до Курську[2].

За свідченнями “Руського Слова”, коли австрійське військове командування зрозуміло, що йому прийдеться залишити Львів, влада королівства Галичини і Володимирщини звернулася до Глави Греко-Католицької Церкви митрополита- графа А. Шептицького з пропозицією покинути місто з відступаючими військами. Військова адміністрація теж з свого боку наголосила, що якщо митрополит не виїде разом з відступаючими військами, то над ним нависне смертельна загроза. На такі пропозиції митрополит Андрій відповів повним відказом: “Там де паства, заявив Глава Греко - Католицької Церкви, там повинен бути і пастир. Я не покину місто ні при яких обставинах і залишусь з народом. “Бачачи неможливість подальших переговорів з митрополитом А. Шептицьким, група священників греко-католицької церкви телеграфувала військовому міністрові Австро-Угорської імперії, просячи насильно вивезти митрополита А. Шептицького в Відень. Відповіді не послідувало. Митрополит залишився у Львові. Дальше послідувало зайняття російськими військами Львова і арешт російською владою глави Греко-Католицької церкви[3]. У зв'язку з арештом митрополита А. Шептицького, преса почала цікавитися його долею. З цього приводу “Русское Слово”№ 220, за 1914 рік опублікувала інтерв'ю з графом Бобринським, який знаходився в діючій російській армії і перебував у час арешту митрополита А.Шептицького у Львові. Бобринський наголошує, що коли Львів був зайнятий російськими військами, генерал Брусілов, ставка якого знаходилась в 20 верстах від Львова послав до митрополита-графа А. Шептицького офіцера з пропозицією явитися йому до нього в ставку. У ставці російської армії між генералом Брусіловим і митрополитом Шептицьким відбулась дуже довга розмова, після якої митрополит- граф був залишений на волі. Однак з нього було взято слово, що він припинить русофобську агітацію. Слово своє митрополит не стримав і на наступний же день виголосив в одному із храмів промову в якій призвав паству боротися до останньої каплі крові з всупившими у межі Австійської імперії ворогами. Я сам в храмі присутній не був, наголошує граф Бобринський, і проповіді тієї не чув, про це мені розповіли мої знайомі Галичане. У зв'язку з цим, я явився до генерала Брусілова і доложив йому про проповідь графа А. Шептицького.

Виявилось, що генерал уже знав про неї із офіційних джерел. Негайно було дано наказ арештувати нарушившого своє слово митрополита. Із свого будинку митрополит А. Шептицький був доставлений в автомобілі під конвоєм на вокзал і першим же поїздом відправлений в Київ. Із Києва митрополит А. Шептицький був перевезений в Нижній-Новгород[4]. У час переїзду митрополита, всезнаюча петербургська газета “Биржовка” із цілком достовірного джерела узнала, що доля митрополита вирішувалася в Петербурзі на самому високому рівні, на рівні “Імператора”. “Однак, не дивлячись на доказовість цілого ряду злочинів зроблених А.Шептицьким відносно Російської імперії, митрополит - граф А. Шептицький не буде відданий до суду виключно із-за його високого духовного сану. Якщо ж його перебування в Нижньому - Новгороді для російської влади буде не зручним, то він буде перевезений в друге місце, при цьому рекомендувалося поселити його в Суздальському Спасо - Єфимівському монастирі Володимірівської єпархії, де заходила добре обладнана тюрма для духовенства”[5]. Суздальська духовна тюрма однак залишилась в стороні від маршруту графа- митрополита і він у скорому переїхав з Нижнього-Новгорода в Курськ, де як свідчать, його по прибуттю навістив Курський губернатор і голова дворянства Курщини, в супроводі яких митрополит обійшов усі православні храми, а також бував у них на богослужіннях. Газета Церковь у своєму №41 за 1914 сповіщала, зі слів архієпископа Курського Тихона інтересні факти про життя митрополита галицько-руського уніатського графа А. Шептицького: “Для його розміщення в Курську відведений був дім-особняк Полтарацького. Митрополиту дозволено вільно роз’їжджати по місту під наглядом поліції. Митрополит навістив архієпископа Курського Тихона і вихлопотав у нього дозвіл навіщати православне богослужіння в архієрейським монастирі, де він стоїть біля олтаря. Митрополит- граф[6]. А. Шептицький виявив бажання навістити архієпископа Харківського Антонія, А.Шептицький виказав задоволення відносно зайняття російськими військами Галичини російськими військами, наголошувала у своєму №2591 газета “Колокол”[7].

Із пізніших свідчень про перебування митрополита А. Шептицького в Курську, слід відмітити, наголошує передова стаття газети “День” від 30 вересня 1914 року, що митрополит А. Шептицький почав переписуватися з архієпископом харківським Антонієм, який до цього був архієпископом Волинським. Петроградські церковні кола, наголошувалось в статті, з увагою відносяться до цієї переписки. Обидва церковні ієрархи обмінялися декількома листами і зачепили питання улаштування уніатської церкви Галичини в рамках Російської держави. Декілька питань було порушено відносно проблеми переїзду митрополита - графа з Курська в Петроград. Архієпископ Антоній обіцяв доложити про наслідки від переговорів по поверненню з Петрограда. 15-20 жовтня архієпископ Антоній доложив про наслідки своїх переговорів з митрополитом А. Шептицьким Синоду Російської Православної Церкви. З кіл близьких до митрополита Антонія

наголошувалось, що митрополит А. Шептицький окрім висунутих церковних питань задав російському уряду і Синоду Російської Православної Церкви багато політичних питань, такі: як тепер буде відноситись Російський уряд до українського народу, наголошував про необхідність збереження в Галичині ордену Базиліан, про необхідність збереження в Галичині поміщицького класу, як устою державності особливо цінного при різко вираженій національній боротьбі в Галичині. Архієпископ Аноній відчасти на ці запитання дав відповідь негативну. По другому питанню архієпископ Антоній повважав, що державне улаштування в Галичині нічим не повинно відрізнятися від улаштування від Волинської губернії і усіх решту губерній Південно-Західного краю. Відповідаючи митрополиту А. Шептицькому по питанню необхідності при бомбардуванні Кракова пожаліти наявні там польські релігійні святині, архієпископ Антоній виразив свою глибоку впевненість в тому, що російська армія буде бережно відноситись до польських святинь і не піде по шляху своїх ворогів. Яка буде подальша доля уніатського митрополита наголошує газета "День" невідомо, тому газета вирішила залишити це питання відкритим[8].

Дуже цікавою, на нашу думку, є стаття видрукувана на сторінках Пертербурзького "Биржевика" професора духовної Петербурзької семінарії Пальмова. Шанований в російському суспільстві представник богословської науки висказався з приводу перебування в Росії митрополита А. Шептицького так: "Вполне одобряю изгнание митрополита А. Шептицкого, променявшего католицизм на унию и протестовавшего против русских завоевателей. Народ Шептицкого не любил считая его аристократом и чуждым себе по духу. Не любил народ епископов Григория Хомишина в Станиславе и Константина Чеховича в Перемышле. Оба они по безхарактерности, страха ради, политикой больше занимались чем просвещением паствы"[9].

Ніяких фактів однак, окрім загальних декларативних фраз, підтверджуючих для характеристики митрополита А. Шептицького і Української Греко-Католицької Церкви взагалі, наголошував дописувач "Украинской Жизни", який аналізував цю статтю на шпальтах "Биржевика", професор Пальмов не приводив[10].

Російські газети за 1915 рік засвідчують, що засланий російською військовою владою греко-католицький митрополит А.Шептицький, через посередництво свого брата висунув клопотання перед російським урядом на право поселитися йому у Перторгаді. У зв'язку з цим газети розповідають про неприязні стосунки митрополита-графа А. Шептицького з архієпископом Курським Тихоном. Петроградська газета "День" пише, що знаходячийся в Курську греко-католицький митрополит граф А.Шептицький намагався вступити у дружні стосунки з місцевим православним духовенством, у зв'язку з цим він зробив візит до архієпископа Тихона, але той його по невідомій причині не прийняв. Опісля він почав навіщати православні храми, та звідти його вигнали[11].

Ці вигнання митрополита А.Шептицького стали предметом обговорення на священному Синоді, та у Російській Думі. Чи правда, запитує депутат Думи І.В.Тітов, що в Курську уніатському митрополиту А.Шептицькому по розпорядженню архієпископа Тихона було наказано покинути храм після літургії, про що усьому суспільству в деталях розповів журнал “Колокол”. Сам же журнал “Колокол” так зображує ситуацію, що склалася внаслідок відвідин митрополитом А. Шептицьким православного храму в Курську: ”по літургії митрополиту запропонували покинути храм, оскільки на літургії вірних мали бути присутні тільки православні віруючі. Коли йому усе пояснили і про все розказали то він відповів ієрархам російської православної церкви, що він теж православний. ”Звичайно, наголошував депутат І.В.Тітов, таке вигнання митрополита А. Шептицького є зовсім не вірний крок, такий факт може викликати дуже погане ставлення уніатів до російської влади[12].

Внаслідок клопотання депутату І.В.Тітову відповідав прокурор святішого Синоду В.К.Саблев: ”Курський єпископ розуміє, що уніатський митрополит до сомну російської православної церкви не належить, однак саме вигнання з храму факт більше політичний ніж релігійний, у зв’язку з цим, наголошували “Русские Ведомости”, питання графа А. Шептицького слід розглянути на засіданні Думи[13].

Бачучи, що навколо сенсації вигнання митрополита А. Шептицького з храму, можна побільшити тираж і коло читачів, ”Колокол” спочатку повважав дії архієпископа Тихона правильними[14], але коли урядова газета “День” помістила статтю у якій заявила про відношення уряду до цього питання, вважаючи поступок архієпископа є вірним кроком[15], ”Колокол”, спохватився і його смиренний редактор В. Скворцов зайняв уже зовсім другу позицію, очевидно не без натиску офіційної влади: ”Мы с болью в сердце узнали об изгнании православного-униатского митрополита А. Шептицкого из православного храма в Курске. Не будем касаться частного вопроса о неприятии униатского митрополита архиепископом Тихоном. Очевидными есть факты, что нанося визиты местному Курскому духовенству митрополит А. Шептицкий хотел отдать дань уважения представителям российской православной церкви, но наши иерархи нося в сердце неведомую злобу, ненависть, а не любовь Христову, выгнали православного митрополита с православного храма. Неприлично православным града, где митрополит православный-униат обитает не пускать оного в храм Христовый. Есть положения, которые обяыывают принимать и неприятных за ради спасения Христового, и приступных и католиков и сектантов, и это должен знать каждый во Христе, каждый священник, а тем более епископ, по завету предводитель паствы и добродетель Христов”[16].

Треба зауважити, наголошувала редакція “Украинской жизни”, що зробивши помилку один раз “Колокол” приклав багато зусиль, багато старань, щоби знову здобути довіру як об’єктивного органу у культурного і інтелігентного читача[17].

В цей же час, коли на шпальтах російських засіданнях Думи,

Церковного Синоду виносились судження відносно подій в Курську, на сторінках газети “Киевская мысль” наголошувалось, що в Київ привезений із Галичини і висланий в Томську губернію уніатський єпископ Стефан Юрек доктор філософії і професор церковного права Львівського університету. Проїзд єпископа в Росію залишився майже незауваженим у зв’язку розгортанням сенсаційних подій навколо особи митрополита-графа А. Шептицького[18].

У зв’язку з інцидентом з митрополитом А. Шептицьким, архієпископ Курський Тихон сповіщав Священному Синоду Російської Православної Церкви: ”що випадку вигнання митрополита-графа А. Шептицького не було, як це сенсаційно розписала преса, і не було такого щоби його виганяли хоч з однієї церкви Курська”. Кореспондент “Руського Слова” з цього приводу і з цілком достовірних джерел вказує на наступне: ”Скоро по прибуттю в Курськ 26 вересня, в день святкування Іоана Богослова, митрополит-граф А. Шептицький з дозволу і у супроводі губернатора Курська Н.П. Муратова прийшов на службу божу у супроводі поліцейського чиновника в церкву Знаменського монастиря і вислухав в церкві всю літургію. Після літургії архієпископ Тихон виразив губернатору Н.П. Муратову своє незадоволення тим, що уніатсько-православний митрополит А. Шептицький залишився в храмі і після окриків “ізійдіте”, і просив губернатора Курська Н.П. Муратова зробити розпорядження, щоби супроводжуючий А. Шептицького чиновник після окриків “вийдіть” вивів його з церкви. Губернатор Н.П. Муратов виконав бажання архієпископа Тихона, і супроводжуючий митрополита поліцейський чиновник вивів митрополита А. Шептицького з церкви Ізмайловського монастиря. Через неділю митрополит А. Шептицький знову прийшов на службу божу до церкви в Знаменського монастиря на літургію.

Після цього архієпископ Тихон звернувся до губернатора Н.П. Муратова за роз’ясненням, чому не дивлячись на те, що не по бажанню архієпископа митрополит - уніат граф А. Шептицький і далі залишається в храмі після літургії. При цьому архієпископ Тихон виразив здивування, що коли А. Шептицький відвідує храм, то у той час хазяїном храму являється не він, а адміністрація. Внаслідок протестів архієпископа Тихона губернатор Курська Н.П. Муратов змушений був заборонити ходити митрополиту-графу А. Шептицькому на моління в православні храми м. Курська, однак дозволив ходити на службу божу в костел, де митрополит скоро став шанованою особою католицької громади міста Курська, другом і співрозмовником місцевого курського католицького священника. Діяльність митрополита-графа А. Шептицького у костелі настільки була бурхлива, його проповіді настільки зачаровували прихожан, що паства костелу почала умножуватися, що занепокоїло російський уряд. Зробивши костел немовби відправною точкою своєї опори митрополит знову почав відвідувати православні храми. Пристав, який супроводжував завжди митрополита по місту і завжди йому усе дозволяв, навіть після заборони губернатором приходити на моління в православні храми. За невиконання розпорядження губернатора і знову після

скарги архієпископа Тихона, пристав по розпорядженню губернатора Н.П. Муратова був арештований на трое діб. Внаслідок остаточної заборони ходити на моління в православні храми митрополит А. Шептицький переніс усю свою діяльність в курський костел. В костелі, відмічають джерела, митрополит-граф А.Шептицький став справжнім авторитетом усіх прихожан. Його служби стягували до себе велику кількість народу. Усі католики вважали за честь побувати на службі такого високого ієрарха християнського світу. У скорім часі митрополит А. Шептицький став великим авторитетом богословія і піїтики у Курську. Однак, митрополит у своїх проповідях у костелі почав критикувати місцеве православне духовенство Курська і зокрема архієпископа Тихона, “за відсутність у останнього почуття православного зближення та християнської любові”. В цей час, зауважував кореспондент газети “Русское Слово” митрополиту А.Шептицькому заборонено навіщати навіть костел[19] і він, наголошувала “Украинская Жизнь” утримується в Курську під сторогим домашнім арештом[20].

Власне цим і завершується період перебування митрополита А. Шептицького у Курську, подальша його доля перебування в Росії пов’язується з Суздалем та Петербургом, про що розповіла усім українцям в Росії “Украинская Жизнь” та російська преса[21].

Список використаних джерел та літератури:

1. Ідзьо В.С. Митрополит Андрій Шептицький у Росії: Курське ув'язнення митрополита. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М.1998, т.ІІ, №5, с.2-5.
2. Ідзьо В.С. Митрополит Андрій Шептицький у Росії: Курське ув'язнення митрополита. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М.1999, т.ІІІ, с.72-74.
3. Ідзьо Віктор. Митрополит Андрій Шептицький у Росії: Курське ув'язнення митрополита. Українська діаспора в Росії. Історія, наука, релігія. Львів. БАК. 2002, 304с.
4. Русское Слово. № 220, за 1914 год.
5. Биржовка. №112 за 1914 год.
6. Церковь. №41 за 1914 год.
7. Колокол. №2591 за 1914 год.
8. День. 30 сентября 1914 год.
9. Биржовка. №112 за 1914 год.
10. Украинская жизнь". М. 1914, №8-10, с.102-104.
11. День. 19 февраля 1915 года.
12. Колокол. №251 за 1915 год.
13. Русские Ведомости. №134 за 1915 год.
14. Колокол. №262 за 1915 год.
15. День. 23 марта 1915 года.
16. Колокол. №291 за 1915 год.
17. Украинская жизнь. М.1915, №1, с.75.
18. Украинская жизнь. М.1915, №1, с.76.
19. Русское Слово Русское Слово. № 120, за 1915 год.
20. Украинская жизнь. М. 1915, №2, с.85.
21. Ідзьо В. Короткий нарис історії Української Греко-Католицької Церкви – за свідченнями джерел російських архівів. Науковий Вісник Українського Університету. М.2006, т.Х, с.64-82.

Митрополит Андрей Шептицький та Українська Греко-Католицька Церква на шпальтах журналу українців Росії “Украинская Жизнь”

З сукупності поданого матеріалу російською пресою та журналом українців в Росії “Украинская Жизнь”, українцям в Росії у першій чверті ХХ століття було відомо, що в “австрійській Україні “ будителем української національної ідеї стала Українська греко-католицька церква. Особливо цей процес став посилюватися з того часу, як граф Андрей Шептицький очолив церкву, юрисдикція якої поширювалася і на американських українців. Що стосується самого А. Шептицького, зазначала “Украинская Жизнь”, то його рід належить до старої галицької аристократії яка вперше фіксується в документах князя Льва у якого Шептицькі були боярами. На протязі останніх століть у рірний час представники цього аристократичного роду займали Львівську, Перемишльську, Кам’янець-Подільську греко-католицькі кафедри. Так єпископами греко-католицької церкви були Варлаам, Лев, Анастасій Шептицькі. Їх діяльність, як громадсько-політичних, релігійних діячів була направлена на інтеграцію українського суспільства в Європу. В першу чергу вони пеклися, щоб український народ Галичини міг отримати широку європейську освіту, робили все, щоб українські священники піднялися на той рівень, на якому стояв католицький священник Європи. Як більшість тогочасних українських вельмож, культурних та релігійних діячів вони робили все, щоби поширити унію на весь український народ.

Сьогоднішній голова української греко-католицької церкви, зазначав дописувач “Украинской Жизни” Юрій Стрижавський, митрополит граф Андрій Шептицький має зовсім інші спрямування діяльності. В області церковної і сфері національно-політичної діяльності він займає зовсім іншу позицію ніж його попередники єпископи. Переконаний католик, але вірний східному обряду, уніат по духу Володимира Соловйова, митрополит Андрій в той же час щирий патріот свого народу і свідомий син України-Русі. Очищаючи східний церковний обряд від католицьких прошарків часів нововведень Варлаама, Льва і особливо Анастасія Шептицького, а також їх попередників і послідувачів, виправляючи церковний обряд від латинських впливів, митрополит Андрій вважає, що такій новій самобутньо українській Унії суджено звершити велику справу по об’єднанню усього українського народу. Та теорією митрополит Андрій не обмежується, оскільки отримавши широку і блискучу як світську так і духовну освіту він в майбутньому може зробити так, що український народ повірить йому і весь стане під його скіпетр. Його особисті якості можуть стати прикладом і повести український народ до боротьби за національне та релігійне звільнення. Титулований український шляхтич, багатий землевласник, доктор юридичних і філологічних наук він в свій час відмовився від блискучої кар’єри і проміняв мундир гвардійського офіцера на рясу на перекір бажанню родичів і передусім матері він вступив в ряди українського греко-католицького

духовенства. Пройшовши усі ступені священницького і монашого служіння він у 1900 році отримав кафедру львівське і всієї Галицької України. З тих пір не було такого випадку, щоб якісь культурно-суспільні починання українців Австрії чи Америки не здійснювалися без його допомоги чи участі, моральною чи матеріальною підтримкою. В останній час митрополит Андрей пожертвував велику суму грошей на український університет, а будучи постійним членом Верхньої палати австрійського парламенту він завжди захищає інтереси українського народу. На протязі свого 20-ти літнього служіння в якості голови Української Греко-Католицької церкви митрополит Андрій зумів прихилити до своїх ідей утворення української держави і церкви немало однодумців як світських так і духовних. Його розбудову Української Греко-Католицької церкви підтримують усі римо-католицькі єпископи і священники, римський папа. Усі сьогочасні українські єпископи і священники є щирі виконавці волі митрополита Андрея. З його діяльністю змушені рахуватися навіть пихаті польські ксьондзи, які вважають, що Унія яку представляє митрополит Андрей поєднує Україну і Польщу. Єдиномишленниками митрополита Андрея є у більшій мірі римо-католицькі єпископи і священники глибокого Заходу: французи, бельгійці, які спеціально вивчають українську мову і практику східного богослужіння. Вони уродженці Британії, Льежа переймають український обряд після чого відправляються до українських греко-католицьких громад в США, Канаду, Бразилію де стають українськими греко-католицькими священниками.

Що стосується українських священників в Галичині, то вони слідуєчи прикладу митрополита Андрія всеціло поглинені справою нового церковного, національного і культурного будівництва. На думку митрополита Андрія в основі діяльності підвладних йому священників лежать початки широкого демократизму. В одному із своїх пастирських послань духовенству в 1901 році митрополит вказував, що священник окрім усього іншого повинен добре знати скільки заробляє кожний його прихожанин. як він живе, чим харчується, який його прожитковий мінімум.

Митрополит вважає, що священник повинен помагати своєму прихожанину не тільки словом, але й ділом, любов'ю та повною доступністю. Священник повинен добиватися, щоб в його приході були грамотні люди, вчити людей, організовувати центри "Просвіти" для задоволення національних та культурних потреб народу. Як добрий знак своїм священникам митрополит подає усе на власному прикладі. Він добивається в австрійського уряду рівних прав і української державності. Його митрополичий дім завжди відкритий для духівництва та інтелігенції, студентської та учнівської молоді. Він бере активну участь у роботі українських організацій, є почесним президентом українського взаємострахового товариства "Карпатія". Заснував на свої власні кошти український історико-етнографічний музей, Канікулярний дім - де проводять канікули найбідніші учні, студенти. Митрополит взяв участь в заснуванні українського учнівського інтернату у Львові, пожертвував гроші на український

університет. Все це, що я описав, наголошував відвідавши Львів московський українець Юрій Стрижовський. Все це я почув від серйозних людей в Науковому Товаристві ім. Т.Г. Шевченка і в Галицько-Руському Товаристві ім. Качковського. Мені вдалося оглянути усі українські заклади Львова самим деталним чином, австрійські українці нічого не таїли, вони намагалися показати мені, українцеві з Москви усе, що організували тяжкою працею. Можна сказати, що вони мають чим пишатися. Взнавши, що я українець із Росії, вони дуже гарно мене прийняли і висловили свої побажання, що українці Росії теж повинні мати, як проводиря української справи осередки української греко-католицької церкви, українські наукові та культурні товариства. Українці Росії як і українці Австрії теж повинні дбати про майбутню державність України-Русі. Українців з Львова цікавило, чи мають українці в Росії свою українську церку, українські “Просвіти”, українські газети, журнали. Власне в просвіті я побачив велику карту України від Карпат до Чорного і Азовського морів, великий портрет митрополита Андрія, що висів на великій стіні зали. почув про його палку любов до українського народу. Здивував мене красою собор Святого Юра, львівський монастир отців Василіан. Розмовляв з ними, усі вони щирі українські патріоти зайняті розбудовою Української Греко-Католицької церкви. Усі вони переконані католики, однак ніколи на змінимо свого православного обряду. Тут ми шукаємо істину і свободу, яку бажаємо прищепити нашому народу. Досить на високому рівні знаходяться і навчальні і наукові заклади Української Греко-Католицької церкви у яких українські священники отримують європейську освіту. Виїжджають вони з метою поглиблення знань і в наукові духовні заклади Риму, Відня. В отриманні священниками європейської освіти їх підтримує все вище церковне керівництво включаючи митрополита Андрея. Мені за умов освіченості священників, наголошував при аудієнції митрополит Андрей, “вдалося організувати все так, що українське духовенство і на службі і в дома складає одне нерозривне ціле, один духовний організм”. Це мої, наголошує митрополит Андрей – “ друзі і товариші і я вважаю їх кожного своїм другом на ниві української священницької справи”. Ось така в загальних рисах Українська Галичина з її ініціативним митрополитом-графом Андрієм Шептицьким, надхненником усіх українських ідей. Без перебільшення потверджую, що ім’я митрополита-графа А. Шептицького належить до одного із почесних на ниві сьогоднішнього українства, яке ми, українці Росії, повинні теж в себе ввібрати[1].

В подальшому “Украинская Жизнь” поміщує матеріал пов’язаний з Українською Греко-Католицькою церквою уже у час коли внаслідок поразки австрійської армії, російські війська зайняли Галичину і спричинили проти греко-католиків страшний терор.

Із секретних документів російської влади ми дізнаємося, що російським урядом був виданий указ: ” Про приєднання уніатів до православ’я”. Після приєднання уніатської церкви до православ’я слід залишити всі ті обряди і

звичаї, якими до цих пір жили “руські уніати в Галичині”. Необхідно закрити орден єзуїтів- василіан і конфіскувати їхнє майно, яке повинно бути передане прибулій російській православній церкві. Слід відлучити від митрополитської кафедри митрополита уніатів графа Шептицького, як керівника єзуїтів. Якщо уніатський священник приєднувався до православ'я то парохію можна залишити за ним. Рекомендувалося в Галичину вислати високоосвічене російське духовенство, яке повинно проводити богослужіння на старослов'янській мові.

Із поточних моментів необхідно негайно закрити орден Василіан забрати в них всі бібліотеки, цінності, зробити так, щоб Василіани більше не мали впливу на церковне життя Галичини. Закриття цього ордену буде в Росії сприйняте загальною радістю.

Необхідно якнайшвидше відлучити від посад уніатських єпископів, які діють в угоду Австрії і які намагаються латинізувати східний обряд. Необхідно викоринити з сіл уніатських священників і привести туди російських, православних. Необхідно в найкоротший термін висилити всіх уніатів, єзуїтів з Галичини. Зробити все можливе, щоб прибувші російські священники були в фінансовому достатку їх слід профінансувати за рахунок російської казни.

Усе управління церковними справами Галичини передати в управління волинському єпископу Євлогію. В якості майбутнього митрополита Львівського призначити архієпископа волинського Антонія[2].

Така ситуація обтяжилася ще більшою втратою серед єпископів Української Греко-Католицької церкви. Як сповіщає Украинская Жизнь в Перемишлі 20 квітня 1915 року помер греко-католицький єпископ Чехович. Під час усієї облоги російськими військами Перемишля єпископ залишався в місті і був одним з ініціаторів всесторонньої допомоги мирному населенню. Із смертю перемишльського єпископа Чеховича Українська Греко-Католицька церква залишилась без архиєрейського керівництва. Митрополит Андрій Шептицький був засланий російською владою в центральні губернії Росії, єпископ Хомишин при зайнятті російськими військами Галичини виїхав в Відень. В цей же час біженці з Галичини, у слід за єпископом, як сповіщає “Vorwärts“ і духовним кліром заповнили центральні райони Австрії. В Відні знаходилося 250000 тис. осіб, в Нижній Австрії 25000 тис. осіб, в Вірхній Австрії 22000 тис. осіб, в Штирії 30000 тис. осіб, в Каринтії 10000 тис. осіб, в Зальцбургу 3000 тис. осіб, в Тиролю 2000 тис. осіб, в Країні 4000 тис. осіб, в Богемії 115000 тис осіб, в Моравії 35000 тис. осіб, в Австрійській Сілезії 5000 тис осіб[3].

В цей же час українську громадськість в Росії починає турбувати доля полоненого і вивезеного в Росію митрополита Андрія Шептицького. Російська преса все більше починає приділяти увагу уніатам.

В 10 номері часопису "Гол. Мін." за 1915 рік поміщена велика стаття С.П.Мельчунова, яка присвячена “Історія воз'єднання уніатів в Росії”[4]. Багато матеріалів С.П.Мельчунов почерпнув із дослідження А.Є Коні, який в

80-х роках XIX століття в часописі “На жизненном пути” помістив статтю “Униатские дела” у якій намагався з’ясувати відносини між православною і униатською церквами[5].

В цей же час, наголошує С.П.Мельгунов, коли російські війська приєднали до Росії Галичину почалась кампанія воз’єднання униатів з православ’ям і русифікацією населення. Однак унія настільки вийшла в свідомість населення, що зразу знищити її було неможливо. Щоб подолати униатів, наголошує С.П. Мельгунов, треба знати їх історію в тому числі і в Росії. Оскільки Унія в XVI столітті мала своїх прихильників і в Росії то московський уряд ніяк не міг вплинути на її припинення поширення серед росіян. Невеликі виступи православних проти униатів не могли примусити московський уряд військовим шляхом припинити проникнення униатів в Росію. В униатів було багато сторонників і в самій Росії, що заставляло російський уряд уже в XVII столітті і особливо в XVIII задуматися як би припинити униатський рух в Росії. Однак він існував і мав певний вплив на російське суспільство. Багато російських державних, наукових та культурних діячів були униатами.

Уже при імператорі Павлі I униатські священники могли вільно полемізувати з православними священниками. Уже при імператорі Павлу униатам було дозволено мати три униатські парохії в Росії. Імператором Павлом I були прийняті міри, щоб униатів не переводили в православ’я. Указом 1797 року униати були приєднані до католиків і підчинені католицькому єпископу. В цей же час униати в Росії намагаються організувати першу єпископську кафедру в Росії. Як вважає С.П.Мельгунов, вона без державного утвердження існувала формально до 1804 року. В 1804 році униати отримують незалежність і вперше в Росії входять в центральну римсько-католицьку колегію. Незалежно вводять в центральну римо-католицьку колегію представників від униатських парохій Росії. В 1805 році в цій же колегії утворено самостійний униатський департамент, а в 1806 році униатська єпископія, діяльність якої через брак джерел нам маловідома. Однак відомо, що російський уряд спеціальним указом признав за униатами право на самостійне існування. Однак, це був тільки тимчасовий компроміс. Життя показувало, що униати почали відігравати велику роль в російському суспільстві. На них до уряду посипалися скарги від російської православної церкви. За таких умов не дивлячись на визнання униатів, російський уряд почав робити усе, щоб униати не могли поширвати ідей унії серед широких народних мас. Російська православна церква налякана діяльністю униатів призвала уряд до “поступового знищення униатів в Росії”. Однак громадська думка була лояльною до униатів. Ось що говорили в Росії про униатів:” Народні маси бачили в унії свою релігію і цінили її як таку яка вміла в Росії вжитися як з православною так і з католицькою. Унікальність униатів полягає в тому, що вони своїм проміжковим становищем були зв’язуючою ланкою між православними і католиками. Уніат любив свій обряд, свого священника, а коли його не було ходив в католицький костюл або в православний собор

знаходячи і тому і в другому усе необхідне для себе. Уніати в Росії- це та народна релігійна терпимість, те здорове і раціональне почуття віри, яке прижилося і в Росії і не стало обузою для російського суспільства[6].

Царювання Миколи I різко змінило долю уніатів в Росії. Уніатська церква, яка була офіційно признана російським урядом, російським суспільством дуже швидко стає гонимим і переслідуючим. Бажання “русифікувати” малоросів поставило перед урядом завдання “знищити уніатів”. За таких умов російський уряд взяв на озброєння лозунг “православ’я, самодержавність, народність”. Під таким лозунгом російський уряд взявся знищити уніатів в Росії. Знищити уніатів було не так просто, як проголосити проти них війну. Як тільки російський уряд вдався до репресій уніатське питання постало в усій Європі. С.П.Мельгунов наголошує, що війна з уніатами, яку оголосила Росія налякала усі католицькі держави, які ніяк не могли зрозуміти політики Росії, оскільки остання визнала на всю Європу, що уніатство є признане як християнська релігійна течія російською державою. Проти притіснення уніатів в Росії виступив єдиний і надійний захисник уніатів папа римський, який закликав усі католицькі державиви вплинули на російський уряд. Все це загрожувало російському уряду ізоляцією від католицької Європи, яка визнавала і оберігала уніатів в Росії[7].

Однак не дивлячись на всі протести урядів європейських держав уніатів почали знищувати і надхненником знищення була російська православна церква. Проти насильницького викорінення уніатів з Росії виступили генерал-губернатори Долгорукий і Лазімов, які протистували проти жорстокості, яку влада виявила проти уніатів. Вони наголошували, що тортури і жорстокість ще більше укріплять уніатів в російському суспільстві, вони стануть мучениками і це ще більше укріпить позиції уніатів в Росії.

Однак царський уряд не перебирав ніякими засобами і в 1860 році уніатство в Росії було знищене. В Росії не було уніатських парохій в яких би російська влада не чинила беззаконня і насильства. На уніатів були кинуті війська. Нещасних людей мордували холодом і голодом, заганяти насильно в православ’я. Це був час, коли в Росії настав релігійний терор і насилля. Закони припинили функціонувати для всіх тих хто сповідував унію. Губернатори загрожували уніатам засланнями, грошовими штрафами, погромами військових. Однак ніякі загрози не заставили уніатів Росії признати себе православними. Усі хто признавали унію не ходили в російську православну церкву, не хрестили там дітей, тайком хоронили померлих. За такі провини уніатів висилали в Сибір, віддалені райони Росії. Як зазначають багаточисельні свідчення російська православна церква не бачила вцьому нічого поганого. Навпаки російське духовенство допомагало знищувати уніатів за допомогою військової машини російської імперії. За таких обставин “місіонерство” російської православної церкви з військами і нагайками, штрафами і виселеннями можна віднести до найповажніших християнських вчинків. З 1876 року уніатів почали кидати в тюрми, що заставило сколихнутись весь цивілізований світ. Російську православну

церкву назвали церквою дьявола, від неї відвернувся увесь християнський світ. Побачивши, що Європейська громадська думка всеціло настроєна проти Росії, російський уряд, щоб спасти своє “азіатське лице варвара” заявив: “что к бывшему греко-униатскому населению должны быть применены начала веротерпимости на широких основаниях... Вследствии чего преследования их не должно иметь места...” Однак усі ці лицемірні заяви були проголошені після тотального знищення пихильників унії в Росії. Усе це намагались показати перед Європою. Документ “Про уніатів” було затверджено Олександром II, але в практику він не вніс нічого нового. Олександр II бажав своєю доброчинністю наклонити уніатів до православ'я, але уніати, не дивлячись на репресії, існували і не бажали ставати православними. В 1890 році Сенат припинив гоніння на уніатів і вони залишалися в підвішеному стані до 1904 року. В 1905 році російський уряд під тиском західних католицьких держав проголосив маніфест згідно якого “Росія оголошувала віротерпіння”. Згідно положень цього маніфесту російський уряд припиняв “просвітницьку роботу з уніатами”. За таких обставин насильно загнані в православ'я уніати знову повернулися до унії[8]. Однак цей маніфест був виданий у час революційної пори, коли російський уряд був слабкий і намагався заспокоїти російське суспільство різними пом'якшуючими маніфестами і циркулярами. Спричинився він до цього ще й тому, що у Росії перебував в якості полоненого вглава Української Греко-Католицької церкви митрополит Андрей Шептицький. Однак скоро в 1916 році Європа стала свідком нового бажання насадити російське православ'я серед уніатів Галичини за допомогою військової сили. Однак малоосвічені російські військові та попи лиш викликали відразу серед галичан і тим самим заставили останніх стійко триматися своє національної Української Греко-Католицької церкви. В цей же час побачивши неможливість знищити Українську Греко-Католицьку церкву в Галичині ключові політичні діячі Росії заявили, що Уніатську церкву в Галичині потрібно залишити в незмінному вигляді. Вона може бути корисною для російського суспільства. Російський професор Пальмов призвав російський уряд залишити уніатів в Галичині в спокою." У нас в Росії після політики релігійного фанатизму і політичної близкорукості ми поставили себе в політичну і релігійну ізоляцію з усією Європою. Ні терор ні репресії уніатів Росії не заставили їх зректися унії. Я пропоную повернутися Росії до віротерпимості. Якщо ми знову повторимо свою помилку в Галичині то в моральному історичному і релігійному аспекті втратимо її назавжди. В Росії боротьба з уніатами потерпіла фіаско, де позиції російського уряду великі. В Галичині ж де унія не тільки ввійшла в плоть і кров, а вдалося отримати повні правові гарантії і її очолює визначний просвітителі і духовний наставник Європи митрополит Андрій Шептицький, її намагання ліквідувати закінчиться нещівною поразкою і соромом для Росії...[9]”.

Однак російський уряд повважав, що зайнявши Галичину він повинен запровадити у ній православ'я. Історичний досвід показував російському

уряду, що уніати повинні з'єднатися з російською православною церквою хочуть вони того чи ні. Однак уже російські дослідники питань унії сумнівалися в правильності дій уряду. За три століття діяльності уніатської церкви в Галичині вона стала любимою в народі, що не могло Галичан ні за гроші ні за інші матеріальні блага нашвидкоруч зробити православними, тобто з українців перетворитися в росіян, чи малоросів, як того бажав царський уряд. На впровадження православ'я в Галичині російський уряд грошей не жалів. Із документів видно, що кожний російський православний священник, якого відряджали в Галичину, був забезпечений грошима. Великі кошти на реформу церкви в Галичині були затверджені особливою статтею радою міністрів російського уряду[10].

В цей же час російський уряд все робив, щоб організувати православне церковне управління в Галичині. Спочатку вважали, що управителями церковного життя повинні бути військові священники на чолі з протопресвітером духовенства військового[11].

Однак вирішили, що роль протопресвітера буде мала і не виразна, тому вирішили призначити для Галичини окремого православного єпископа Трифона, який раніше був єпископом Дмитровським і зобов'язали останнього негайно приступити до своїх обов'язків[12].

Бачучи розлад в Українській Греко-Католицькій церкві в Галичині у зв'язку з перебуванням митрополита Андрія Шептицького в Росії, австрійський уряд зробив спробу звільнити митрополита А.Шептицького з полону. Однак російський уряд відмовив, наголошуючи, що митрополит Андрій Шептицький визнаний в Росії особою особливої політичної важливості, тому обмінювати його на журналіста Янчевського російський уряд не буде[13].

В цей же час із-за вимог австрійського уряду митрополит А.Шептицький після Курська був відправлений в Суздаль де був заключений в суздальський Спасо-Єфимівський монастир під особливий нагляд настоятеля. З січня 1915 року по серпень 1916 року А.Шептицький перебував в Суздалі на положенні заарештованого. Митрополиту Андрію Шептицькому не дозволялись ніякі зустрічі, тільки декілька разів йому було дозволено відвідати костюл для сповіді. Така жорстока поведінка з митрополитом А.Шептицьким пов'язується з постановою російської церковної влади. Однак яке має відношення церковна влада до полоненого в Львові митрополита А. Шептицького незрозуміло. Яким чином підданий Австрійської держави не православного віросповідання взятий в якості військовополоненого міг стати "в'язнем Священного Синоду Російської православної церкви"- незрозуміло, наголошував часопис українців Росії "Украинская Жизнь"[14].

Після того, як прогресивна російська преса підняла проблему перебування А. Шептицького в Росії, митрополиту А.Шептицькому було дозволено вільно займатися усіми справами, якщо він того побажає навіщати богослуження в монастирській церкві, але виходити за межі монастиря без дозволу настоятеля не дозволялося, оскільки Спасо-Єфимівський монастир

був духовною тюрмою для російських релігійних злочинців[15].

Приниження російською владою митрополита А. Шептицького, його ув'язнення в суздальський монастир заставило В.Г.Короленка звернутися до російського уряду з зверненням:” Після зайняття російськими військами Галичини митрополит А. Шептицький був вивезений в Росію, коли російські політики проголосили “про введення для Галичини широких політичних і релігійних свобод”. Великий князь Микола Михайлович гарантував уніатам недоторканість церковного життя в Галичині. Здавалось на цей раз Росія виконає свої обіцянки і дасть національні і релігійні свободи галичанам-уніатам. Однак прибувши в Галичину єпископ російської православної церкви Євлогій розпочав насилля, тобто політику релігійної нетерпимості. Єпископ як військовий почав переслідувати українців-уніатів. Тому митрополит граф - А. Шептицький виступив на захист гарантованих російським урядом національних і релігійних свобод, за що був насильницьки вивезений в Росію. В Росії митрополит А.Шептицький намагався відвідувати православні храми, але не відомо по яких причинах його російське духовенство виганяло із храмів, приміняючи до нього стародавнє християнське правило, яке виникло ще у час гоніння на християн: ”Изидите”. Все це говорить про дикість російської православної церкви, особливо у тому випадку коли Синод посадив митрополита-уніата в тюрму для релігійних злочинців. Треба зрозуміти, що митрополит - уніат голова чисельної пастви підчиненої папі римському, якого признає найголовнішим християнським архієреєм. Він підданий ворожій поки що нам держави, однак ми не маємо ніякого права ув'язнювати в тюрму митрополита-графа Андрія Шептицького, де сидять російські релігійні злочинці. Невже Росія водночас об'являючи уніатам свободу і релігійну нетерпимість думає прихилити уніатів репресіями на свою сторону. Обіцяючи уніатам волю і водночас ув'язнюючи митрополита А. Шептицького Росія показує своє дворушництво, яке характерно взагалі для Росії в поведінці з українцями починаючи з XVII століття, тобто з часу заключення договору царя Олексія Михайловича з Богданом Хмельницьким[16]. Російська тюрма в Суздалі була тяжким ударом для митрополита Андрія Шептицького, скоро він захворів і його перевели в один з південних монастирів. Після цього він був переведений в Ярославль, а в подальшому в Петроград[17]. Поводячись жорстоко з головою Української Греко-Католицької церкви російський уряд об'явив “повну волю всім релігіям”. “У Вас громадян Росії тепер є можливість вільно сповідувати любую релігію: мусульманство, лютеранство, юдаїзм”. Та як вірно зауважив В.Г. Короленко уніатську релігію російський уряд не дозволив. Коли цивілізовані країни Європи виступили на захист уніатів російський уряд заявив:” у нас фактически нет унии, у нас православие...”. Отже наголошував В.Г.Короленко Росія залишалася дворушницькою, особливо у питанні уніатської релігії в Росії[18].:

Заслання митрополита А. Шептицького в Росію тільки ускладнили національні і культурні відносини Росії і Галичини. Фактична ліквідація

Української Греко-Католицької церкви була бар'єром через який з Росією не бажали спілкуватися навіть союзники у війні. Заключення митрополита А. Шептицького, який для Галичини був символом національного, духовного і культурного відродження, показало галичанам сутність російського великодердавного і церковного шовінізму, сутність російської православної церкви. Росія миттєво ліквідувавши Українську Греко-Католицьку церкву показала всьому світу небажання миритися з національними, духовними інтересами українського народу. Підводячи підсумок всьому вищесказаному, що з'ясовувалось відносно Української Греко-Католицької церкви на шпальтах часопису московських українців "Украинской Жизни" з часу заслання митрополита Андрея Шептицького з 1914 по 1917 роки, зауважимо, що ні ліквідація Української Греко-Католицької церкви російським самодержавством ні арешт митрополита А. Шептицького не похитнули віруючих. З приїздом митрополита з російського заслання Українська Греко-Католицька церква знову відродилась, скинувши тяжкі окупи російського насилля...[19]

Список використаних джерел та літератури:

1. Сtryжовский Юрій. Украинское духовенство в Галиции. Украинская Жизнь. М.1913, №1, с.81-91.
2. Украинская Жизнь. М.1914, №8-10, с.95-99.
3. Украинская Жизнь. М.1915, № 5-6, с.114.
4. Мельчунов С.П. “Из истории воссоединения униатов в России”. Гол. Мин.Спб, №10, с.10-20.
5. Кони А.Е. ”Униатские дела”. На жизненном пути. М.1880, т.І, с.515.
6. Мельчунов С.П. “Из истории воссоединения униатов в России”. Гол. Мин.Спб, №10, с.10-20.
7. Мельчунов С.П. “Из истории воссоединения униатов в России”. Гол. Мин.Спб, №10, с.10-20.
8. Мельчунов С.П. “Из истории воссоединения униатов в России”. Гол. Мин.Спб, №10, с.10-20.
9. Ядий Н. Из практики обращения униатов. Украинская Жизнь. М.1916, №1, с.49-67.
10. Об утверждении православья в Галичине. Украинская Жизнь. М.1916, №3, с.87-92.
11. К вопросу об организации церковного управления в Восточной Галиции. Украинская Жизнь. М 1916, №7-8, с.118-119.
12. Церковное устройство Галичины. Украинская Жизнь. М 1916, №9, с.66.
13. Попытки обмена митрополита графа Шептицкого на журналиста Д.Б.Янчевского. Украинская Жизнь. М 1916, №7-8, с.113-114.
14. Заточение униатского митрополита. Украинская Жизнь. М 1916, №7-8, с.114-115.
15. Митрополит Шептицкий в Суздале. Украинская Жизнь. М 1916, №9, с.67.
16. Короленко В.Г. Заточение униатского митрополита графа Андрея Шептицкого в Суздальский монастырь. Украинская Жизнь. М 1916, №9, с.79-81.
17. К заточению митрополита Шептицкого. Украинская Жизнь. М 1916, №10-11, с.108.
18. Короленко В.Г.. Об униии и униатах. Украинская Жизнь. М 1916, №10-11, с.132.
19. Галичанин. Митрополит Андрей, граф Шептицкий. Украинская Жизнь. М 1916, №10-11, с.96-102.

Наукове видання

Віктор Ідзьо

**Митрополит Андрей Шептицький
на шпальтах російської преси та часопису
українців Росії “Украинская Жизнь”
в 1914-1917 роках ХХ століття.
(150-ти літтю з дня народження присвячується)**

На обкладинці:

1. Фото митрополита Андрея Шептицького

Видання II. 2015р.

Подано до друку 2.02.15 р. Підписано до друку 22.02.15 р.

Формат видання 60/ 84 1/16. Папір офсетний.

Умовн. друк. арк. 10,25

Зам. 56. Тираж 300 екз.

Видавництво “СІМІК”

76000, м. Івано-Франківськ, вул. Т. Цьоклера, 9а

тел. (0342) 78-91-26, 78-91-29

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта
видавничої справи серія ІФ №11 від 27.03.2001 року.

Віддруковано в друкарні видавництва ПП «СІМІК»

76000, м. Івано-Франківськ, вул. Т. Цьоклера, 9а, тел. (0342) 78-91-29